

بررسی تحلیلی مبانی نظام بیمه تکافل در اسلام؛ ویژگی ها، اهداف و الگوها

احمد ناطق گلستان*
سید مرتضی غیور باغبانی**

چکیده

امکان سنجی بکارگیری مکانیزم بیمه تکافل در جمهوری اسلامی ایران به منظور ایجاد تنوع در نهادهای مالی و جلب نظر سرمایه‌گذاران در جذب سرمایه می‌باشد که علاوه بر کارکردهای بیمه رایج از جمله کنترل نقدینگی با دارا بودن ماهیت "صندوق سرمایه‌گذاری" که به عنوان یک مزیت رقابتی به شمار می‌آید، نهایتاً رونق اقتصادی به بار خواهد آورد. از طرفی رسیدن به عدالت اقتصادی از جمله مهمترین اهداف ایجاد این نهاد می‌باشد. در این تحقیق به توضیح و تبیین مکانیزم بیمه تکافل با توجه به روش‌های معمول و شناخته شده در جهان پرداخته می‌شود که شامل تعریف، تبیین اهداف و توضیح الگوهای آن می‌باشد.

مقدمه

نظام مالی اسلامی متشکل از سه حوزه کارکردی بانکداری اسلامی، بیمه اسلامی و بازار سرمایه اسلامی با پیشرفت خود به یک بخش مهم و اساسی در بازار مالی جهانی تبدیل شده و به عنوان یک الگوی مالی جایگزین کارا و قابل اجرا در مقابل نظام مالی متعارف بسیار مورد توجه قرار گرفته است. افزایش آگاهی و تقاضا برای سرمایه‌گذاری طبق اصول شرع در سطح جهانی باعث شده است که صنعت خدمات مالی اسلامی به یک صنعت موفق و پر رونق تبدیل شود. طراحی نظام مالی اسلامی در هر یک از حوزه‌های مذکور می‌بایست در وهله نخست شاخصه‌های اسلامی این سیستم‌ها را دارا بوده و سپس کارآمدی اقتصادی مالی آن تحلیل و ارزیابی گردد.

بیمه در مورد موضوعات خطرزا و ریسک پذیر انجام می‌گیرد، که به معنای عدم اطمینان

* کارشناس ارشد مدیریت مالی دانشگاه امام صادق (ع)
** دانشجوی دوره دکتری مدیریت رفتار سازمانی دانشگاه فردوسی مشهد

از وقوع زیان است. این عدم اطمینان به دو صورت عدم اطمینان از زمان تحقق خطر و شدت زیان در صورت تحقق خطر می‌باشد. مؤسسات و نهادهای بیمه‌ای به عنوان یکی از عوامل و شرایط مؤثر در توسعه اقتصادی و مالی، ایجاد منابع جدید مالی، حفظ ثروت‌های ملی، جلوگیری از خطرهای تهدید کننده در امر سرمایه‌گذاری از نظر تضمین خسارت و پرداخت غرامت می‌باشد که از جمله مهمترین این خطرات، نوسانات نرخ ارز، ریسک‌های سیاسی و اجتماعی و تورم است. (ابراهیمی، ۱۳۷۵)

در دهه‌های اخیر موضوع بیمه تکافل در دنیا بسیار پر رونق گردیده است به طوری که منبع اقتصادی بسیار خوبی برای کشورهای چون مالزی و سودان گردیده است و مورد استقبال مشتریان آن قرار گرفته است. (همتی و دهقانی، ۱۳۷۲)

تعریف بیمه تکافل

در کتاب المنجد واژه تکافل به معنای «ضمانت متقابل» آمده است، با ذکر این مثال که: تکافل القوم یعنی آن قوم کفیل (ضامن) یکدیگر شدند. (رحیمی اردستانی، ۱۳۸۰)

این کلمه به معنای «تضمین مشترک» (میرزایی و میرزاخانی، ۱۳۸۴) و «کمک متقابل میان گروهی» (۲۰۰۲، نوراذا) و «مساعدت و کمک» (الخیاط، ۱۳۹۲) نیز به کار رفته است. برخی تکافل را این چنین معنی کرده‌اند: «نوعی زندگی جاری بین موجودات گوناگون زنده می‌باشد که در آن دو طرف منفعت را با یکدیگر مبادله می‌کنند.» (شفیق، ۱۹۵۹)

و برخی نیز در تقریرات خود آورده‌اند که: «هر عضو جامعه کفیل دیگران است، همچنانکه دیگران نیز کفیل اویند و باید همه نیازهای او را تکفل کنند و بی جهت نیست که امروز محققان به این وظیفه «تکافل اجتماعی» نام نهاده‌اند.» (خامنه‌ای، ۱۳۵۹)

در مجموع می‌توان گفت تکافل معادل دقیق فارسی ندارد و برای بیان آن باید از چند لفظ استفاده کرد لذا با توجه به تعاریف مختلف بیان شده می‌توان تکافل را این چنین تعریف کرد: تکافل عبارتست از «اهتمام عمومی به امور هم‌نوعان» اعم از اینکه عموم مسلمانان یا غیرمسلمانان را شامل شود. فلذا می‌توان تکافل اسلامی را «اهتمام عمومی مسلمانان به امور هم‌نوعان» تعریف کرد. «هم‌نوعان» نیز در این تعریف اعم از مسلمان و غیرمسلمان خواهد بود.

مطلب قابل ذکر این است که تعریف ذکر شده عقاید و اخلاق و رفتار عموم امت اسلامی را در حوزه‌های معنویت، فرهنگ، سیاست، اقتصاد و... شامل می‌شود. با این نگاه، تعبیری همچون تکافل معنوی، تکافل فرهنگی، تکافل سیاسی، تکافل اقتصادی و... جلوه‌نمایی خواهند نمود.

و به این ترتیب، مفهوم تکافل اسلامی کلیه امور جامعه اسلامی را در بر خواهد گرفت. اما از آنجا که رسالت این تحقیق در مفهوم تکافل اقتصادی مالی اسلامی است، ضمن پیشنهاد تحقیق در حوزه‌های مربوط به محققین و اندیشمندان رشته‌های مذکور از این زاویه جدید، این تعریف از تکافل اقتصادی اسلام در این تحقیق مطرح می‌شود که:

تکافل اقتصادی اسلام عبارتست از: «اهتمام عمومی مسلمانان به امور اقتصادی و مالی هم‌نوعان» و همچنین «انجام واجبات و ترک محرمات اجتماعی در حیطه اقتصاد» و به تعبیری «انجام واجبات و ترک محرمات مالی اجتماعی». در این تعبیر نیز منظور از مال عبارت خواهد بود از: «کل مایملک و دارایی فرد مسلمان». تکافل، یک قرارداد همیاری متقابل، اشتراک در منافع و مسئولیت، و برادری در برابر خطرات یا فجایای غیرقابل پیش‌بینی می‌باشد که در آن انتظار می‌رود اعضا، خالصانه و بی‌ریا با یکدیگر همکاری داشته باشند.^۱

تکافل (ضمانت اجتماعی) به عملکرد گروهی از مردم اطلاق می‌شود که متقابلاً همدیگر را در مواقع خطرهای از قبل تعریف شده از طریق کمک‌های مالی ضمانت می‌کند که پرداخت احتیاطی تبرع را بر مبنای یک سری قوانین و مفاهیمی همچون مضاربه (تقسیم سود) مدیریت کند. اعضاء صاحب‌المال (تأمین‌کنندگان سرمایه) می‌باشند و عامل تکافل، مضارب (شرکت) می‌باشد (در الگوی مضاربه) (محمدی مهر، ۱۳۸۵).

تکافل، گونه‌ای بیمه برای جبران خسارت‌های ناشی از حوادث و تکمیل نظام بانکی بدون بهره می‌باشد. چون تعدادی از محققان اسلامی، بیمه مرسوم را با شریعت ناسازگار و آن را دارای عناصر غرر (بی‌اطمینانی و جهل) و میسر (قمار) و ربا می‌دانند، تکافل را به جای آن معرفی نموده‌اند، (معصوم بالله، ۲۰۰۲) که علاوه بر آنکه کارکردهای بیمه‌های مرسوم را دارد، از آن سه عیب به دور است و نهادی مالی اخلاقی به شمار می‌آید (حداد عادل، ۱۳۷۵).

تکافل مبتنی بر اصل قرآنی تعاون و به معنای «کمک متقابل میان گروهی» است و هر عضوی در حمایت از نیازمندان داخل گروه سهم دارد. این نوع بیمه شبیه «بیمه تعاونی»^۲ است. (نورازا، ۲۰۰۲)

در هر صورت، طراحان و مدافعان تکافل (بیمه تعاونی) تأکید می‌کنند که نباید از بیمه برای استثمار و سودجویی استفاده شود و بیمه براساس اصول بیمه تعاونی مجاز است. بیمه تعاونی به این دلایل، پذیرفتنی است:

۱. در قرآن کریم به مومنان امر شده که در کارهای نیک یاور یکدیگر باشند^۳. (چاودری، ۱۳۷۸)

۲. بیمه شونندگان فعالانه برای مصلحت همگانی همکاری می‌کنند.

۳. هر بیمه شونده برای کمک به نیازمندان حق بیمه می پردازد.
۴. بیمه تکافلی که براساس قرارداد هبه (و مضاربه) صورت می گیرد توزیع خسارت و مسئولیت براساس «نظام صندوق مشترک» است.
۵. هدف از تکافل کسب سود به هزینه افراد دیگر نیست.
۶. تا آنجا که به تعیین حق بیمه مربوط می شود، عدم اطمینان، کاهش می یابد. شرکتهای بیمه اسلامی، نیز به نوعی شرکت سهامی با مسئولیت محدودند.^۴

شرکت های تکافل در جهان اسلام

امروزه ۶۳ شرکت تکافل و هشت شرکت تکافل اتکابی در جهان اسلام فعالیت می کند: ۳۱ شرکت تکافل در کشورهای عربی، ۱۶ شرکت تکافل در کشورهای مسلمان غیرعرب و ۱۶ شرکت تکافل در کشورهای غیرمسلمانی که جمعیت مسلمان نیز دارند.

نخستین شرکت تکافل در سودان، در ۱۳۵۷ ش / ۱۹۷۸ م و سپس در همان سال در عربستان سعودی تأسیس شد. در ۱۳۷۲ ش / ۱۹۹۳ م، دو شرکت تکافل در بروئئی، سال بعد دو شرکت در اندونزی، و در ۱۳۷۴ ش / ۱۹۹۵ م یک شرکت تکافل در سنگاپور تأسیس گردید. تنها شرکت بیمه تکافل در عربستان سعودی، شرکت ملی بیمه تعاونی است. در کویت، وزارت تجارت و صنعت مجوز تأسیس نخستین شرکت تکافل را در بهمن ۱۳۷۷ / فوریه ۱۹۹۸ صادر کرد. نخستین قانون تکافل در ۱۳۶۳ ش / ۱۹۸۴ م در مالزی به تصویب رسید و احتمالاً مالزی تنها کشور اسلامی است که قانون تکافل دارد. در سنگاپور دو شرکت تکافل فعالیت می کنند. (تاریخ تأسیس هر دو: ۱۳۷۴ ش / ۱۹۹۵ م): آمپرو - اینکام^۵، که با سرمایه گذاری مشترک میان چند شرکت تشکیل شده است و بیشتر شبیه صندوق تعاونی^۶، عمل می کند، و شرکت تکافل سنگاپور^۷ که حاصل سرمایه گذاری مشترک میان شرکت بیمه کیل^۸ و «جامعه تعاونی چند منظوره معلمان مالای سنگاپور»^۹ است. وزارت دارایی اندونزی در سال ۱۳۷۳ ش / ۱۹۹۴ م، مجوز تأسیس نخستین بیمه عمر و در همان سال، مجوز تأسیس دومین بیمه اسلامی (شامل انواع بیمه ها بجز بیمه عمر) را برای مسلمانان این کشور صادر کرد (رحیم کوپر، ۱۹۹۹).

نحوه پیدایش اولین شرکت تکافل

ابتدا سلطنت عثمانی در حدود ۱۲۵۵ ش / ۱۸۳۹ م، و بعد مصر در ۱۲۶۱ ش / ۱۸۴۵ م و

سپس سوریه به پیروی از مصر، بیمه مرسوم را پذیرفتند. اما در سال ۱۳۲۱ ش / ۱۹۰۳م شیخ محمد عبده، از علمای اصلاح طلب مصر، اعلام کرد که قرارداد بیمه عمر، شرعی نیست. در دهه‌های اخیر بر «حمایت متقابل»، به عنوان شکل پذیرفتنی بیمه، و تحریم بیمه مرسوم، به ویژه در نخستین اجلاس بین‌المللی اقتصاد اسلامی در مکه (۱۳۴۵ ش / ۱۹۷۶م)، تأکید شد و بیمه تکافل، به عنوان بیمه‌ای که در اسلام پذیرفتنی است، مطرح گردید (رحیم کوپر، ۱۹۹۹). بعد از تأسیس بانک اسلامی فیصل در سودان، مقامات بانکی مطالعاتی را جهت تأسیس یک شرکت بیمه اسلامی آغاز نمودند. به این منظور، در جستجوی نظر شورای نظارت شریعت (SSB)^{۱۰} بانک بودند. این شورا طرح را در نشست اول مطالعه کردند. مطالعات ادامه یافت و قدم‌هایی برداشته شد. مقامات بانک اسلامی فیصل اساسنامه شرکت و قوانین شرکت را فراهم نمودند، شورا بعد از چند اصلاحیه در آنها، این اطمینان را داد که این طرح هم شرعی است و هم عملی. بنابراین، شرکت بیمه اسلامی در سودان با مسئولیت محدود با عنوان شرکت عمومی سودانی تحت قانون شرکتها در ژانویه ۱۹۷۹ به ثبت رسید. این شرکت اولین بیمه ثبت شده در دنیا است که فعالیت خود را براساس شریعت اسلامی اجرا می‌کند. بانک اسلامی فیصل تمامی سرمایه مجاز این شرکت را تعهد به پرداخت کرد. این شرکت از امتیازات و معافیت‌های بیشماری بهره‌مند است. همه دارایی و سود این شرکت از هرگونه مالیاتی معاف است. بعلاوه، دارائیهای شرکت نه مصادره می‌شود و نه ملی و نه مانند آن.^{۱۱}

هدف نظام تکافل اقتصادی اسلامی

از آنجا که نظام تکافل اقتصادی اسلام جزئی از نظام اقتصادی اسلام می‌باشد، هدف نظام تکافل اقتصادی اسلام را این چنین تعریف می‌کنیم که عبارتست از: «کلیات جهانشمولی که اقتصاد اسلامی آنها را از طریق تکافل، مطلوب شمرده است.»

عدالت اقتصادی

می‌دانیم که عدالت اقتصادی از شئون عدالت شمرده می‌شود بنابراین عدالت به شکل کلی آن در تمام زمینه‌ها، از جمله در زمینه اقتصادی، هدف شریعت اسلامی می‌باشد. حتی این عدالت غیرمسلمانان، اهل ذمه و پیروان سایر ادیان را که با مسلمین در باب دین جنگ نکرده‌اند نیز شامل می‌شود: (لا ینهیکم الله عن الذین لم یقاتلواکم فی الدین و لم یخرجواکم من دیارکم ان تبروهم و تقسوا الیهم ان الله یحب المقسطین)^{۱۲} خداوند شما را از کسانی که

در (کار) دین با شما نجنگیده و شما را از دیارتان بیرون نکرده‌اند، باز نمی‌دارد که با آنان نیکی کنید و با ایشان عدالت ورزید، زیرا خدا دادگران را دوست می‌دارد.

مفهوم عدالت اقتصادی در تکافل اقتصادی

اگرچه عدالت اقتصادی به عنوان یکی از مهمترین اهداف کلی نظام اقتصادی اسلام برشمرده شده است، (هادوی تهرانی، ۱۳۷۸) اما به نظر می‌رسد این مفهوم کلی در رابطه با نظام تکافل اقتصادی اسلام باید به مفهوم نزدیکتری به ذهن و کاربرد تر و ملموس تر بیان شود. لذا بعید نیست که منظور از اقامه عدالت اقتصادی در این مورد (تکافل) حرکت به سمت جامعه‌ای بدون فقر و تکاثر می‌باشد.

جامعه بدون فقر و تکاثر^{۱۳}

گاه بر اثر پیشامدی غیرمنتظره فقر بر مسلمانان سایه می‌افکند. اهل باطل در توجیه فقر مردم و ثروت خود مکتب جبر را ترویج می‌کردند.

اسلام، مجموع مال‌ها را برای اداره شئون مجموع انسان‌ها می‌داند، یعنی اصل مالکیت خصوصی نباید مایه حرمان جامعه باشد؛ و امت اسلامی را به دو گروه مالمند و زراندوز و نیازمند تقسیم می‌کند. اسلام، مال را به مثابه ستون فقرات جامعه انسانی و سبب قیام مردم می‌داند. فرد یا گروهی که فاقد مالند، از آن جهت فقیرند که ستون فقرات اقتصادی آنان شکسته شده و توان قیام را از دست داده‌اند. همچنین، مال نباید در قلمرو قدرت گروه خاص واقع شود (کیلا یکون دوله بین الاغنیاء منکم)^{۱۴}، زیرا اگر ثروت در جامعه در گرو گروه معین قرار گیرد، دیگران قدرت قیام نخواهند داشت بنفس تمرکز قدرت اقتصادی در شخصیت حقیقی یا حقوقی ممنوع می‌باشد، گرچه با اسراف یا اتراف مقرون نباشد. (جوادی آملی، ۱۳۷۵)

طبق فرهنگ اسلامی باید بدانیم که «همه انسان‌ها گرفتار تکاثرند»^{۱۵} و «مال فراوان (تکاثر) باعث فراموشی گناهان می‌شود و ترک یاد حق سبب قساوت دل‌ها می‌گردد».^{۱۶}

لذا قرآن کریم هشدار می‌دهد که روزی وافر و فراوان، مصلحت همه نیست (ولو بسط الله الرزق لعباده لبغوا فی الارض)،^{۱۷} اگر وضع مالی گروهی خاص در جامعه، رو به «تکاثر» برود، فساد آنان دامنگیر عده‌ای می‌شود.

کسی که گرفتار تکاثر و زراندوزی است، نیاز مستمندان و مشکلات مردم را درک و حل نمی‌کند.

لذا برای رهایی از فقر، دولت اسلامی به طور خاص و مسلمانان بطور اعم وظیفه دارند به همه فقرا رسیدگی کنند حتی اگر مسلمان نباشد و برای رهایی از تکاثر، باید به انفاق و... رو آورد که بهترین الگوی آن ائمه معصومین علیهم السلام می باشند: (یطعمون الطعام علی حبه مسکیناً و یتیمأ و اسیراً)^{۱۸}

عناصر جامعه بدون فقر و تکاثر

در نظام تکافل اقتصادی اسلام برای تحقق عدالت اقتصادی و جامعه بدون فقر و تکاثر سه عنصر به عنوان عناصر تعیین کننده، مطرح می شود: ۱- تعدیل ثروت؛ ۲- تداول ثروت؛ ۳- رفاه عمومی.

چه کسانی باید به رفاه برسند؟

مرفه بودن در اهداف تکافل اقتصادی اسلامی موضوعیت پیدا می کند و مرفه کسی است که علاوه بر دارا بودن ضروریات زندگی، می تواند خود و افراد تحت تکفل خود را تامین کند. اسلام از «فقیر نسبی» توقع ندارد که ضروریات زندگیش را برای اداره معاش بفروشد، بلکه بحث «تداول ثروت» را تقویت می کند تا چنین کسانی را به رفاه برساند. (المنصوری، ۱۴۱۶)

الگوهای بیمه تکافل

الگوهای عملیاتی بیمه تکافل

طرح تکافل عمومی

در این نوع فعالیت تکافلی، اعضا (دارندگان بیمه) تحت قرارداد مضاربه با شرکت وارد معامله می شوند. این قرارداد حقوق و وظایف اعضاء شرکت را مشخص می کند. (الحبشی، ۱۹۹۷) شرکت با عملکردی شبیه یک کارفرما^{۱۹} حق تکافلی (حق بیمه) را از اعضاء جمع آوری و انواع گوناگونی از وجوه تکافلی عمومی را مدیریت می کند. میزان حق بیمه پرداختی اعضا شرکت بیمه اسلامی به نوع تکافل و نرخ ثابت بر مبنای اصول اساسی نرخ گذاری بستگی دارد. (معصوم بالله، ۲۰۰۷) اعضاء حق بیمه را به عنوان تبرع به شرکت بیمه اسلامی می دهند.^{۲۰} و با عامل تکافل در باره میزان سهم پرداختی توافق می کنند و عامل تکافل به جبران خسارت در دوره توافق شده می پردازد. برای اینکه بیمه شونده در سود سهیم باشد، بیمه کننده حق بیمه پرداخت شده را سهم محسوب می کند، بدین ترتیب بیمه شونده در سود هم سهیم است و حق بیمه را نیز می تواند مسترد نماید.^{۲۱}

هدف از تبرع، افزایش قابلیت اعضای تکافل در ایجاد یک نوع سرمایه‌گذاری خیرخواهانه به منظور تأمین کمک‌های مالی به اعضای تابعه است که ممکن است متحمل ضرر و زیانی شده باشند. مقدار تبرع را نمی‌توان از پیش تعیین کرد یا پیشاپیش آن را باطل نمود. این مقدار تنها در زمانی که مطالبه‌ای نهایتاً مشخص شد معلوم می‌گردد. به عبارت دیگر، تبرع مشروط بر یک اتفاق ناگوار تعریف شده می‌باشد.^{۲۲}

مجموع اعانه‌های تکافلی پرداخت شده توسط اعضاء، به بستانکار حساب صندوق تعریف شده‌ای با نام صندوق تکافل عمومی^{۲۳} واریز می‌شود. این وجوه [توسط شرکت] سرمایه‌گذاری می‌شود و درآمد آن به صندوق برمی‌گردد. بنابراین درآمد صندوق از محل سرمایه‌گذاری افزایش خواهد یافت. در زمان ضرر مالی یکی از اعضا، مطالبات از طریق وجوه تبرعی (صندوق بیمه‌گذاران) پرداخت می‌شود. (چاد هری، ۱۹۹۵) دیگر هزینه‌های کاسته شده از این صندوق، هزینه‌های مربوط به تکافل اتکایی است که به تحکیم و تعادل صندوق و دیگر اندوخته‌های مربوط به آن کمک می‌کند. هزینه‌های عملکرد (عامل) یا هزینه‌های مدیریت همچون هزینه‌های بالاسری (عمومی)، اجارات و شبیه آن از طریق صندوق سهامداران پرداخت می‌شود.^{۲۴}

بنابراین، شرکت‌های بیمه باید صندوق‌های بیمه‌گذاران و سهامداران را اداره و نگهداری کنند. دارایی صندوق بیمه‌گذاران باید از موارد زیر تشکیل شود: حق بیمه‌های دریافتی، خسارت‌های دریافتی از بیمه‌گران اتکایی، بخشی از سود سرمایه‌گذار وجوه و سایر ذخایر مربوط به بیمه‌گذاران که ممکن است مجمع عمومی با پیشنهاد هیأت مدیره شرکت به این امر اختصاص دهد، نجات و هزینه خسارت‌های باز یافتی، و حق مشاوره و وصول‌هایی از این دست. (رامین کوپر، ۱۹۹۸)

کلیه خسارت‌های پرداختی به بیمه‌گذاران، هزینه‌های بیمه اتکایی، ذخایر فنی مرسوم و سایر ذخایر و هزینه‌های اداری به غیر از هزینه‌های بخش سرمایه‌گذاری باید از محل صندوق بیمه‌گذاران تأمین شود. (معصوم بالله، ۲۰۰۷) مجمع عمومی با پیشنهاد هیأت مدیره ممکن است کل یا قسمتی از مازاد را به ذخایر خاص بیمه‌گذاران یا ذخایر دیگر اختصاص دهد که ممکن است برای حفظ منافع ضروری تلقی شوند (سهیل جعفر، ۲۰۰۷) در صورتی که کل مازاد به ذخایر، اختصاص داده نشود، مانده حساب بین بیمه‌گذاران توزیع خواهد شد. وقتی که وجوه بیمه‌گذاران و ذخایر برای تأمین پرداخت‌های جاری از وصولی‌ها کافی نباشد، کسری باید از طریق دریافت وام قرض‌الحسنه از صندوق سهامداران تأمین شود. سهامداران باید به

بازپرداخت بی‌قید و شرط تمام تعهدات قراردادی صندوق بیمه‌گذاران پایبند باشند اما مسئولیت آنها در شرکت نباید از سهم متعارف مشارکت فراتر رود. دارایی‌های صندوق سهامداران باید از موارد زیر تشکیل شود: سرمایه پرداخت شده و ذخایر مربوط به سهامداران، سود سرمایه‌گذاری و ذخایر سهامداران، بخشی از سود سرمایه‌گذاری صندوق بیمه‌گذاران، ذخایر فنی و دیگر ذخایر مربوط به آنها که ممکن است با پیشنهاد هیأت مدیره شرکت و تصویب مجمع عمومی اختصاص یابد و در اختیار مضارب معتمد قرار گیرد، وصولی‌های گوناگون دیگر. (معصوم بالله، ۲۰۰۷)

کلیه هزینه‌های اداری بخش سرمایه‌گذاری و سایر هزینه‌های مربوط به امور سهامداران از محل صندوق سهامداران تامین خواهد شد. مجمع عمومی بعد از کسر همه هزینه‌های مربوط به آنها با پیشنهاد هیأت مدیره میزان مازاد سهامداران را تعیین می‌کند. مجمع عمومی مجاز است با پیشنهاد هیأت مدیره این قبیل مبالغ را هر طور صلاح بداند به ذخایر عمومی اختصاص دهد؛ مانده حساب از مازاد سهامداران بین آنها تقسیم خواهد شد: کلیه هزینه‌های اداری و مدیریتی مربوط به امور بیمه‌گذاران ممکن است به بدهکار حساب بیمه‌گذاران گذارده شود، یا کلیه هزینه‌های اداری و مدیریتی شرکت را که مربوط به بیمه‌گذاران است سهامداران می‌توانند در قبال دریافت نسبت مقرر شده از حق بیمه‌های ناخالص از طریق حق مدیریت اعمال کنند. (چاودری، ۱۳۷۸)

به هر ترتیب، از طریق صندوق تکافل عمومی (بیمه‌گذاران) شرکت باید اقدام به پرداخت خسارت اعضای زیان دیده از جانب خطرات بیمه شده، بنماید. همچنین از این صندوق، باید هزینه‌های عملیاتی تجارت تکافل عمومی، حق بیمه‌های اتکایی مورد نیاز متقبل شود. بعلاوه، یک «ذخیره» جهت ضررهای غیرمعمول باید در صندوق ایجاد شود. مازاد (سودی) اگر باقی ماند بعد از برآورد همه این هزینه‌ها و ذخایر لازم، بین اعضا و شرکت تقسیم می‌شود. (معصوم بالله، ۲۰۰۳) اعضای که متضرر و بعد از آن جبران خسارت شده‌اند، هیچ سهمی از سود نخواهند داشت. تقسیم این مازاد (سود) به نسبت توافقی متناسب با قرارداد مضاربه صورت می‌گیرد.^{۲۵}

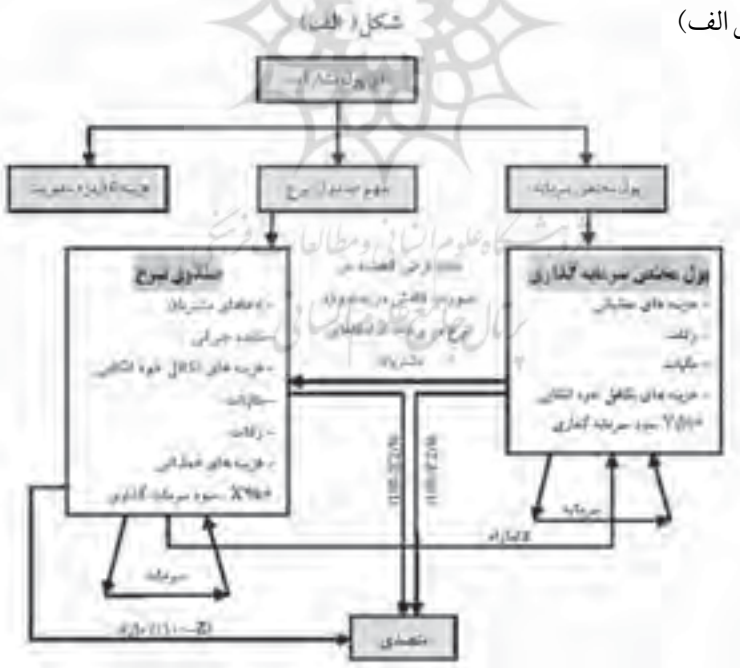
تکافل عمومی با الگوی مضاربه

مدل مضاربه برای اولین بار در سال ۱۹۷۹ در سودان بکار گرفته شد و رویکرد استفاده از این مدل رویکرد غالب در این صنعت است. بر این اساس افراد باید میزان مشارکتشان را به

صندوق بدهند. هم مشارکت کنندگان و هم متصدیان نسبت به حقوق و مسئولیت های خود در قبال این صندوق آگاهی دارند. (عبدالوهاب، لوئیس و حسن، ۲۰۰۷)

در تکافل عمومی با الگوی مضاربه، متصدی تکافل برای دریافت یک درصد ثابت مشخص از هرگونه سود ناشی از سرمایه گذاری پول مشارکت کنندگان در بیمه توافق می کند. به طور کلی این ساز و کارهای مشارکت در ریسک، به متصدی تکافل اجازه مشارکت در عملکرد سرمایه گذاری مناسب از هر دو صندوق تکافل مشارکت کنندگان و حسب سرمایه گذاری مشارکت کنندگان را می دهد. اگر در حساب خاص شرکت کنندگان خسارت هایی به وجود آید، متصدی شرکت تکافل یک وام قرض الحسنه به او می دهد که باید هنگام سود دهی و قبل از تقسیم مازاد آتی این حساب، پس بدهد. (محمد نجات الله، ۱۹۸۵) به طور خلاصه می توان گفت، در این الگو بیمه گذار حق بیمه خود را به بیمه گر پرداخت کرده و قسمتی از آن (که بر اساس توافق طرفین می باشد) در صندوقی تحت عنوان صندوق هبه (البته در بعضی از کشورها بصورت وقف می باشد) (معصوم بالله، ۲۰۰۶) و قسمت عمده آن در صندوق سرمایه گذاری قرار می گیرد. در این الگو بیمه گر و بیمه گذار تحت قرارداد مضاربه به فعالیت پرداخته و از طرفی مانده صندوق تبرع (هبه) بین طرفین تسهیم می گردد.

(شکل الف)

تکافل عمومی با الگوی مضاربه

تکافل عمومی با الگوی وکالت

مدل وکالت استاندارد مفروض تکافل است. متصدی (شرکت) دستمزدی را دریافت می‌کند و عملیات تکافل را به راه می‌اندازد. برای آنکه متصدی تکافل سود کسب کند باید دستمزد وکالتش بیش از هزینه‌هایش باشد. در حال حاضر دستیابی به اندازه بحرانی به منظور حذف هر گونه افزایش هزینه پیش‌بینی نشده موضوع بسیاری از تحقیقات است. (عبدالوهاب، لوئیس و حسن، ۲۰۰۷)

در تکافل عمومی با الگوی وکالت، بیمه‌گذاران، مقدار مشارکت خود را در یک صندوق به عنوان هبه قرار می‌دهند که این حق بیمه نیست. متصدی تکافل که به عنوان وکیل شرکت کنندگان در تکافل فعالیت می‌کند، مقداری از پول آنها را به عنوان حق کار از حساب مخصوص شرکت کنندگان کسر می‌کند. این مدل به متصدی تکافل اجازه می‌دهد تا یک دستمزد را برای سودهای ناشی از سرمایه‌گذاری حساب خاص شرکت کننده در کنار حق العمل‌انگیزی کارایی صندوق، وضع کند. (معصوم بالله، ۲۰۰۷)

در این نوع بیمه مازاد صندوق هبه بین بیمه‌گر و بیمه‌گذار تقسیم نمی‌گردد و بطور کامل به حساب شرکت کنندگان می‌رود. (مرتضی، ۱۹۸۹) (شکل ب)

تکافل عمومی با الگوی وکالت

طرح تکافل خانواده

تنوع تکافل از جنبه قابلیت آن جهت پوشش نیازهای مالی بلند مدت درست همانند بیمه عمر، معلوم می‌شود. این امر ثابت می‌کند که تکافل قادر به برآوردن مزایای مالی در زمان مرگ زودرس یک متکفل (نان‌آور) همچون یک پس‌انداز برای دوران سالخوردگی می‌باشد. اعضای طرح تکافل خانوادگی باید با عضویت در یک طرح تکافلی با دوره ثابت با سررسید انتخابی موافقت کنند. به این منظور، یک عضو ممکن است یک مدت حداقل ۵ ساله یا حداکثر چهل ساله را برگزیند. در عوض، این عضو نیز باید با پرداخت اعانه تکافلی اقساطی ماهانه، فصلی، شش ماهه یا سالانه تا آخر عمر موافقت نماید. (معصوم بالله، ۲۰۰۷)

از آنجا که دیدگاه قراردادی تکافل بر مبنای قرارداد خرید و فروش نیست برخلاف بیمه نامه عمر مرسوم طرح خانواده هیچ حق بیمه‌ای را تحمیل نمی‌کند. (معصوم بالله، ۲۰۰۳) قیمت خرید بیمه نامه عمر برای دارنده بیمه، حق بیمه تحمیل شده می‌باشد که معمولاً به میزان سن دارنده بیمه بستگی دارد. هر چه سن دارنده بیمه بالاتر باشد حق بیمه بیشتر خواهد بود. (کریمی، ۱۳۷۴) این امر در تکافل صورت نخواهد گرفت. از یک جنبه، هیچ اجباری در میزان اعانه پرداختی وجود ندارد. بنابراین، پرسش از ظرفیت یا استطاعت مالی در مورد اعضا پیش نخواهد آمد.^{۲۶}

به هر حال، بیمه‌نامه‌های عمر به نام و شکل طرح تکافلی خانواده منتشر می‌شوند و دارنده بیمه طرح تکافل خانواده مقدار اقساطی توافق شده را بطور منظم پرداخت می‌کند.^{۲۷} بعد از آنکه عضوی مدت زمان برنامه را انتخاب کرد، تصمیم بعدی وی انتخاب میزان اعانه می‌باشد. به این منظور، برای اغلب مردم این مقدار نباید بیشتر از ۱۰ درصد درآمدشان باشد. عامل تکافل در این رابطه حداقل مقدار تعیین خواهد نمود.^{۲۸}

هر قسط پرداخت شده توسط اعضا به بستانکار دو حساب جداگانه با نامهای حساب عضو (PA)^{۲۹} و حساب مخصوص اعضا (PSA)^{۳۰} تقسیم و واریز می‌شود که معمولاً بخش عمده این قسط (فرضا ۹۰ درصد) به حساب PA و مانده ۱۰ درصد به بستانکار حساب PSA واریز می‌شود. PA نمایانگر پس‌انداز اصلی هر عضو می‌باشد در حالی که PSA جهت فرض احتمال مرگ و میر اعضا طراحی شده است و مقدار اعانه تخصیصی به این حساب PSA بر مبنای جدول مرگ و میر و دیگر شرایط آماری می‌باشد که توسط یک کارشناس بیمه واجد شرایط مطابق با قانون تکافل ۱۹۸۴ تنظیم و مورد تایید قرار گرفته است. (سهیل جعفر، ۲۰۰۷)

مطلب مهم از نقطه نظر قراردادی این است که میزان واریزی به حساب بستانکار PSA از

طرف اعضاء، عنوان تبرع دارد. مجموع کل تبرع پرداختی اعضاء در PSA، وجوه خیرخواهانه‌ای خواهد بود که مزایای خاصی را در زمان مرگ یک عضو فراهم می‌آورد. مزایای مرگ از PSA از روز فوت تا تاریخ سررسید طرح بر مبنای میزان اعانه پرداختی محاسبه می‌شود.^{۳۱} در پایان هر قرارداد سپرده اعضاء به همراه سود به آنها عودت خواهد شد. میزانی که به بستانکار حساب PSA واریز شده است اهمیت ویژه‌ای برای آنها می‌دارد که به علت مرگ زودرس قادر به پرداخت کامل اقساط خود نیستند. بنابراین، شرکت قادر خواهد بود تا مزایای تکافلی را به همه اعضاء شرکت کننده در طرح پرداخت نماید.

مبلغی که به این دو حساب واریز می‌شود براساس اصول شریعت سرمایه‌گذاری و سودهای حاصله بین اعضاء و شرکت به نسبت توافقی تقسیم می‌شود.^{۳۲} تقسیم سود در حالت ناخالص سود قبل از کسر هزینه‌های مدیریتی عامل صورت می‌گیرد. به این ترتیب سود مربوط به اعضاء باید به بستانکار دو حساب PA و PSA آنان واریز شود.^{۳۳}

در زمان فسخ بیمه‌نامه، عضو مربوطه سهم اقساط تکافلی خود را که به حساب PA واریز شده بود به همراه کل سهم سود جمع شده تا زمان فسخ، دریافت می‌دارد، بدون اینکه مبلغی از PSA به او تعلق گیرد. اگر عضوی قبل از اتمام طرح تکافل خانواده خود بمیرد، ورثه وی مستحق دریافت کل مقدار اقساط سپرده در PA تا زمان قبل از مرگ، به همراه سود ریخته شده به PA خواهند بود. همچنین ورثه مستحق دریافت کل اقساط وصول نشده‌ای که توسط متوفی در صورت زنده بودن ریخته می‌شد، می‌باشند.

اگر عضوی تا زمان سررسید طرح تکافل زنده بماند، وی مستحق دریافت کل میزان اقساطی تکافلی سپرده در PA به همراه سودش می‌باشد. همچنین وی مستحق سهم مازاد خالصش از PSA بر طبق آخرین ارزشگذاری این حساب قبل از تاریخ انقضاء در صورت موجود بودن می‌باشد.^{۳۴}

تکافل خانواده با الگوی مضاربه

تکافل خانواده با الگوی مضاربه همانند تکافل عمومی می‌باشد با این تفاوت که اولاً موضوع آن در رابطه با عمر بیمه شوندگان می‌باشد و ثانیاً اینکه در بیمه عمومی با الگوی مضاربه، چنان چه در پایان سال قرارداد، مانده‌ای در حساب تبرع وجود داشته باشد بین بیمه‌گر و بیمه‌گذار تقسیم می‌گردد در حالی که در بیمه خانواده این مازاد به شرکت بیمه‌گر می‌رسد و علت آن ریسک بالاتری است که پذیرفته شده است. ثالثاً در بیمه خانواده میزان وجوهی که

در صندوق تبرع گذاشته می شود بیشتر از بیمه عمومی است. (معصوم بالله، ۲۰۰۷) به عنوان مثال در مالزی، میزان سرمایه‌ای که در حساب شرکت‌کنندگان PA جمع می شود در فعالیت‌های مختلفی بر اساس تکنیک‌های اسلامی سرمایه‌گذاری می شود و سود حاصله نیز طبق نرخ توافق شده‌ای مثلاً ۷۰ به ۳۰ بین شرکت‌کنندگان در طرح و شرکت تکافل تقسیم می‌گردد سهم افراد نیز به میزان سهم آنها از حساب شرکت‌کنندگان PA خواهد بود.

در حالتی که اتفاق ناخوشایندی رخ دهد (مثل مرگ و یا معلولیت) شرکت مبالغ را به ورثه و یا بیمه‌گذار تقدیم می‌کند. میزان وجوه سپرده‌گذاری شده به همراه سودهای آن به علاوه مقداری از حساب ویژه شرکت‌کنندگان PSA (طبق فرمولی مشخص) توسط شرکت پرداخت می‌گردد. (سهیل جعفر، ۲۰۰۷) (شکل ج)

تکافل خانواده با الگوی وکالت

این الگو همانند تکافل عمومی با الگوی وکالت می باشد با این تفاوت که اولاً مازاد صندوق تبرع بین بیمه گر و بیمه‌گذار تقسیم می‌گردد، چرا که شرکت بیمه کننده ریسک بیشتری را نسبت به الگوی تکافل عمومی پذیرفته است. ثانیاً، مبالغی که بیمه شونده در صندوق هبه قرار می‌دهد بیشتر از حالت عمومی می‌باشد (سهیل جعفر، ۲۰۰۷). (شکل د)

الگوهای غیر عملیاتی بیمه تکافل

علاوه بر الگوهای مذکور که الگوهای کاربردی بیمه تکافل در دنیا می‌باشد، الگوهای تئوریک زیر را می‌توان نام برد.

۱. الگوی بیع مؤجل، ۲. الگوی بیع سلم، ۳. الگوی مشارکت، ۴. الگوی ودیعه، ۵. الگوی جعاله، ۶. الگوی اجاره، ۷. الگوی ضمان

نتیجه گیری

صنعت تکافل از حدود سه دهه پیش در بعضی کشورهای اسلامی بدلیل نیاز به صنعت بیمه و مخالفت شرع با بیمه رایج (از نظر برخی مکاتب فقهی مسلمانان) رواج یافت و به دلایل مختلف که مهم ترین آن شفافیت در فعالیت می باشد به سرعت رشد کرده و مورد توجه مسلمانان و غیرمسلمانان قرار گرفت.

مهمترین مزیت رقابتی این صنعت نسبت به بیمه رایج ماهیت "صندوق سرمایه گذاری آن بوده و همانطور که بیان گردید مهمترین هدف و کارکرد آن تحقق عدالت می باشد. در ابتدا تکیه بیشتر بر تکافل خانواده بود، اما بنا به دلایلی که می تواند موضوع تحقیقات بعدی باشد، از تکافل رایج عقب افتاد. تکافل خانواده به علت بهره بردن از ساز و کارهای خاص می تواند به عنوان ابزاری کارآمد برای مدیریت ثروت خانواده ها با استفاده از پس اندازهای آن ها و سرمایه گذاریشان باشد. از میان الگوهای تکافل، الگوی مضاربه بهترین نوع برای پس اندازهای بلند مدت و تکافل خانواده است.

- 1- "Takaful (Islamic Insurance): An Economic Paradigm", [online]. Available: [http://www.icmif.org/2k4 takaful/ site/ documents/ economic paradigm.pdf.](http://www.icmif.org/2k4%20takaful/site/documents/economic%20paradigm.pdf)
- 2- cooperative insurance
۳- مائده / ۲
- 4- "Takaful (Islamic Insurance): An Economic paradigm", [Online]. Available: [http://www.icmif.org/2k4 takaful/ site/ documents/ economic paradigm.pdf](http://www.icmif.org/2k4%20takaful/site/documents/economic%20paradigm.pdf)
- 5- Ampro- income
- 6- mutual fund
- 7- syarikat Takaful singapura (S.T.S).
- 8- Keppel Insurance
- 9- Singapora Malay Teacher's Multi- purpose co- operative society
- 10- Shariah supervisory Board
- 11- "Historical Perspective of Conventional and Islamic Insurance", [Online]. Available: [http://www.islamibankbd.com/ page/ ih_18htm#concept](http://www.islamibankbd.com/page/ih_18htm#concept)
- ۱۲- ممنتحنه / ۸
- ۱۳- بنابر حدیثی از پیامبر اکرم، تکاثر جمع آوری اموال از راه نامشروع، خودداری از ادای حق آن و ذخیره کردن آن است. (راغب اصفهانی: طریحی؛ ذیل «کثر»، حویزی ج ۵، ص ۶۶۲).
- ۱۴- حشر / ۷
- ۱۵- بحار، ج ۷۵، ص ۱۵۲: «کل القوم الهامم التکاثر»
- ۱۶- امام صادق علیه السلام، وسائل الشیعه، ج ۱۵، ص ۲۸۰، ج ۱
- ۱۷- شوری / ۲۷
- ۱۸- انسان / ۸
- 19- an entrepreneur
- 20- "Modes Operandi of Islamic Insurance (Takaful) Company", [Online]. Available:
- 21- "Takaful (Islamic Insurance): An Economic Paradigm", op. cit.
- 22- "The Need to Standardise Takaful Operation", op. cit.
- 23- general takaful fund
- 24- "Profit Sharing in General Takaful", op. cit.
- 25- "Modes operandi of Islamic Insurance (Takaful) Company", op. cit.
- 26- "Family Takaful As an Alternative to Life Insurance", [Online]. Available: [http://www.takaful-malaysia.com/article.php?sid=30.](http://www.takaful-malaysia.com/article.php?sid=30)
- 27- "Family Takaful scheme", [Online]. Available: [http://www.islamibankbd.com/page/ih_18.htm # concept](http://www.islamibankbd.com/page/ih_18.htm#concept)
- 28- "Family Takaful As an Alternative to Life Insurance", op. cit
- 29- Participant's Account
- 30- Participants' Special Account
- 31- "Family Takaful Scheme", op. cit
- 32- "Family Takaful Scheme", op. cit
- 33- "Family Takaful As an Alternative to Life Insurance", op. cit
- 34- "Family Takaful Scheme", op. cit.

منابع فارسی و عربی

- المنصوری، خلیل رضا: «عقد التامین فی الفقه اسلامی». نبوغ قم. ۱۴۱۶ ق
- ابراهیمی، محمد حسین: «بیمه و تامین اجتماعی از دیدگاه اسلام». کویر، تهران، چاپ اول، ۱۳۷۵
- اوتریل جان فرانسو: «مبانی نظری و عملی بیمه» مترجمان: همتی، عبدالناصر و دهقانی، علی. تهران، بیمه مرکزی ایران، سال ۸، شماره ۳، پاییز ۱۳۷۲
- تاج‌بخش، محمدباقر: «بیمه: انواع و شرایط آن». چاپخانه رنگین، ۱۳۳۷
- چاودری، محمدصادق: «بیمه اسلامی (تکافل) مفاهیم و کاربرد». ترجمه میرزایی، حبیب. تهران: فصلنامه صنعت بیمه، سال ۱۴، ش ۵۳، بهار ۱۳۷۸
- جوادی آملی: «بنیان مرصوص امام خمینی». تهران، انتشارات اسراء، چاپ اول، ۱۳۷۵
- خامنه‌ای، سیدمحمد: «بیمه در حقوق اسلام». تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، اسفند ۱۳۵۹
- دانایی فرد، حسن، الوانی، سید مهدی و آذر، عادل: «روش‌شناسی پژوهش کمی در مدیریت: رویکردی جامع». صفار اشراقی، چاپ اول، ۱۳۸۳
- الخیاط، عبدالعزیز: «المجتمع المتکافل فی الاسلام». بیروت، موسسه الرساله، ۱۳۹۲ هـ.
- دانشنامه جهان اسلام، زیر نظر غلامعلی حداد عادل، ج ۵، تهران، بنیاد دایره‌المعارف اسلامی، ۱۳۷۵
- المنجد، ترجمه رحیمی اردستانی، مصطفی، ج ۲، تهران، انتشارات صبا، چاپ دوم، پاییز ۱۳۸۰
- شفیق، محمد: «الموسوعه العربیه المیسره»، المجلد الاول، داراحیاء التراث العربی، ۱۹۵۹
- کریمی، آیت: «کلیات بیمه». بیمه مرکزی ایران، تهران، ۱۳۷۴
- گروه نویسندگان: «ربا، پیشینه تاریخی، ربا در قرآن و سنت، انواع ربا و فرار از ربا». دفتر تبلیغات اسلامی (موسسه بوستان کتاب) قم، ۱۳۸۱
- میرزایی، حبیب و میرزاخانی، آتوسا: «مفهوم و چشم‌انداز بیمه اسلامی». ترجمه و تلخیص، تهران، مجله بیمه آسیا، بهار ۱۳۸۴
- محمدی مهر، محمد حسن: «بررسی تطبیقی نظام بیمه و تامین اجتماعی با نظام تکافلی اسلام». پایان‌نامه کارشناسی ارشد، راهنما: شعبانی، احمد، دانشگاه امام صادق علیه السلام، ۱۳۸۵
- هادوی تهرانی، مهدی: «مکتب و نظام اقتصادی اسلام». تهران، موسسه فرهنگی خانه خرد، چاپ اول، ۱۳۷۸
- هوشنگی، محمد: «بیمه اتکایی». تهران: ؟، ۱۳۵۲

- Al Habshi, Syed Othman; Takaful – A Suitable Alternative for Contemporary Economy; Labuan International Summit on Takaful, p: 19-20, Labuan, Malaysia, June 1997.
- Ali, Kasi Md. Mortuza; Principles and Practices of Insurance under Islamic Framework; Insurance Journal, p: 29-38, December 1989
- Chaudhry Mohamed Sadig; "Islamic Insurance (Takaful): Concept and Practice": Insurance Journal, April-may-June, 1995.
- Jaffer, Sohail; Islamic Trends Opportunities & the Future of Takaful; London, Euromoney Institutional Investor, Plc, 2007
- Maysami, Ramin Cooper. "Islamic Insurance: Sudan to Singapore," Asian Business Law, Review p: 62-68, 19 January 1998
- Maysami, Ramin Cooper and Au Pui Khuan, "Islamic Insurance in Malaysia: A Successful Model in Operation," International Insurance Law Review, p: 79-83, 6 March 1998.
- Mohd. Ma'sum Billah; Islamic Insurance [Takaful]; Selangor, Malaysia; Ilmia Publishers SDN.BHD, 2003
- Mohd. Ma'sum Billah; Applied Modern Insurance (Law & Practice); Selangor, Malaysia; Sweet & Maxwell Asia, Third Edition, 2007
- Mohd. Ma'sum Billah; Islamic Law of Trade and Finance A Selection of Issues; Selangor, Malaysia; Ilmia Publishers, Second Edition, 2003
- Mohd. Ma'sum Billah; Shar'iah Standard Business Contract; Kuala Lumpur; A. S. Noordeen, First Edition, 2006
- Mohd. Ma'sum Billah; Shar'iah Standard of Quantum of Damages in Insurance (Third Party Claim); Selangor, Malaysia; Ilmia Publishers SDN.BHD, 2003.
- Siddiqi, Mohammad Nejatullah; Insurance In An Islamic Economy; London; Islamic Foundation, 1985

1. Azman Bin Ismail, "current scenario and future challenges of takaful business Insurance". [Online]. Available: <http://www.insurance.com.my/zone-takaful/azman-ismail-03>. [18 Nov. 2002]
2. "Family Takaful as an Alternative to Life Insurance", [Online]. Available: <http://www.takaful-malaysia.com/article.php?sid=30>.
3. "Family Takaful scheme", [Online]. Available: http://www.islamibankbd.com/page/ih_18.htm#concept
4. "How is Profit Shared in Takaful". [Online]. Available: <http://www.takaful-malaysia.com/article.php?sid=25>.
5. "Islamic Principles", [online]. Available: <http://www.takaful.info/public-islamicPrinciples.Php3>.
6. "Modes Operandi of Islamic Insurance (Takaful) Company", [Online]. Available: http://www.islamibankbd.com/page/ih_18.htm#concept
7. Mohd. Ma'sum Billah, "Takaful (Islamic insurance): its concept, development & operational mechanisms ". Islamic-finance. [Online]. Available: [http://www.islamic-finance.net/Islamic-insurance/author's works.html](http://www.islamic-finance.net/Islamic-insurance/author's%20works.html) [25 Nov. 2002]
8. Norazah, "Concept of takaful", Geocities. [Online]. Available: <http://www.geocities.com/Norazah1/takafuleng.html> [25 Nov. 2002]
9. "Profit Sharing in General Takaful". [Online]. Available: <http://www.takaful-malaysia.com/article.php?sid=28>.
10. "Sources of Income to the Company". [Online]. Available: <http://www.takaful-malaysia.com/index.php?file=/Internet/profile/types.htm>.
11. "Takaful (Islamic Insurance): An Economic Paradigm", [online]. Available: [http://www.icmif.org/2k4 takaful/ site/ documents/ economic paradigm.pdf](http://www.icmif.org/2k4%20takaful/site/documents/economic%20paradigm.pdf).
12. "The Need to Standardise Takaful Operation". [Online]. Available: <http://www.takaful-malaysia.com/article.php?sid=13>.

